

TARBIYASI OG'IR O'SMIRLARGA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISH

Maxmudova Nazokat Axmedovna

Tuproqqal'a tumani 10-son maktab amaliyotchi psixologi

Anotatsiya: Tarbiyasi og'ir o'smirlarga psixologik xizmat ko'rsatishga doir m'lumotlar ushbu maqolada ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiyasi og'ir, qarovsizlik, pedagogik qarovsizlik, intizomsiz qo'pol bolalar, psixoterapvt, korreksiya, deviant.

“Tarbiyasi og'ir” bolalar pedagogik qarovsizlik natijasidir. L.S Vigotskiy fikricha, “og'ir” o'smir hayoti munosabatlar xarakterining natijasidir. Bular avvalo qaysar, injiq bolalar, ularni qiziqarli faoliyat turiga tortish, ularni tarbiyalashning asosiy usullaridan biridir. Ularning ma'lum bir qismi intizomsiz, qo'pol bolalardir. Ularning aktivligini maqsadga muvofiq o'zgartirish, ularga ba'zi huquqlarini berish yo'li bilan ularga ta'sir o'tkazish mumkin. Shuni aytish lozimki, “tarbiyasi og'ir” bolalar uchun ular yashayotgan muhit, oila, ular o'qiyotgan jamoa, sinfning roli juda kattadir. Tarbiya jarayoning samaradorligini oshiruvchi psixologik mexanizmlar tarbiyali bo'lim – bu xulq – atvorini nazorat qilishdan iboratdir: Bunday nazorat inson yomon hatti-harakatlarini bajarmaslik imkoniyatini beradi. Agar shaxs xulq-atvorini axloqiyliqi haqida qayg'ursa, u ijtimoiylashuvga erishgan bo'ladi. Tarbiyalanganlik ijtimoiylashuvini o'rganish jarayoni sifatida qaraladigan yosh psixologiyasida olingan natijalarga asoslanadi: Bola o'zini egosentrik emas, balki tarbiyali tutishi uchun tarbiyalanganlik qanday rag'batlantirilishi kerak? Tarbiya o'z muhitiga ko'ra ijtimoiy jihatdan ijobiy ehtiyojlarni hosil qilishdir. Agar ta'lim shaxsning ongini shakllantirish bo'lsa, tarbiya uning ongsizlik sferasiga ta'sir etishdir. Kattalar bolaning me'yorida rivojlanishi uchun sharoit yaratishlari, uni kishilar orasida yashashga o'rgatishlari, ularning his-tuyg'ularini, xohish-istaklarini va ishlarini tushunishlari lozim. Vaqt o'tishi bilan, payti kelganda uning o'zi nimalar qilishi kerakligini, kimga nima qilishga majburligini, kimning oldida qarzdorligini va bu qarzlarni boshqa kishilarga o'z ot-onalariga, do'stlariga va nihoyat, o'z bolalariga nisbatan mehr-muhabbat, mexribonligi bilan o'sishni tushunib oladi. Buning uchun esa bolani qanday bo'lsa shundayligicha qabul qilish, uni tushunishga harakat qilish va uning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib, u bilan bo'ladigan o'zaro munosabatlarning qo'shimcha qiyinchiliklar keltirib chiqarmaydigan, balki, aksincha oilada qadryatli hisoblangan o'zaro hurmat, iliqlik va himoyalanganlik his etishga yordam beradigan usulini topish kerak. Gap kichkintoy bola haqida borganda “qiyin” atamasi qo'llanilmaydi. Har holda ota-onalarning “qiyin” chaqaloq, haqidagi shikoyatlarini eshitishga tog'ri kelmaydi, garchi bu bosqichda qiyinchiliklar ko'p bo'lsa ham. To'g'ri, bu qiyinchiliklar tashqi, psixologik

xarakterda bo'ladi va ko'pchilik ota-onalar tomonidan muqarrar yuz beradigan, ammo vaqtinchalik hodisa sifatida idrok qilinadi. Biroq birinchi qiyinchiliklar o'rniga boshqalari paydo bo'ladi, ular chaqaloqlik davrida, ayrim hollarda undan ham oldin bolaning tug'ilishini kutish vaqtlarida yashirilgan bo'ladi. Hali bola go'daklik davrida onasi unga qanday munosabatda bo'lish to'g'risida unchalik qayg'urmaydi, u ana shu jajji jigargo'shasini parvarish qilishga doir hamma ishlarga ulgursa va uxlab olsa yetarli. Shu narsa aniqlandiki uyda xotirjamlik hukm surib, janjal va nizolar bo'lmasa, bola uchun ham yaxshi, u qattiq uxlaydi, ishtahasi ham bo'ladi. Shunday qilib, onada ham, bolada ham, bo'ladigan qiyinchiliklar avval boshidanoq umumiydir. Kattalar esa buni har doim ham anglab yetmaydilar. Faqat ayrimlargina bolaning kechinmalarini obektiv baholashga bo'ladilar. Agar ba'zilar bola biror narsadan iztirob chekganida yig'lashi xarxasha qilishini tushunsalar, boshqalar hech qachon bu haqida o'ylab ham ko'rmaydilar. Ular bolaning injiqligiga yo e'tibor bermaydilar, yoki uni har qanday usul bilan chalg'itishga urinadilar. Buning sababini o'ylab ko'rish, tushunish uchun ularning vaqti ham, tajribasi ham yetmaydi. Natijada kutilmagan vaziyat vujudga keladi: bola doimo "onaning psixologik holatiga moslashadi", onasi esa har doim ham bolaning holatini tushunmaydi. U bolasi his qilayotgan qiyinchiliklarni uqib tushunib ololmaydi. U faqat kichkintoyini o'ziga qo'shimcha qiyinchiliklar tug'dirayotganini tushunadi xolos. Shundan keyin bola haqida qiyin, unga xalaqit beruvchi, tashvish uyg'otuvchi, majburiyat yuklovchi, xavotirliklar keltiruvchi dastlabki, barqaror tasavvur hosil qiladi. Shu tariqa "xulqi qiyin", "tarbiyasi og'ir" bolalar paydo bo'ladi. U kattalarning vujudga kelgan vaziyatga yetarlicha baho bermagan, undan boshqa hech kim bolada paydo bo'lgan nuqsonlarni tuzata olmasligini, hech bir kimsa uning bolasini "muloyim" qilib qo'ymasligini anglagan vaqtda emotsional aloqaning buzilishi tufayli paydo bo'ladi. Nima uchun kattalar bola bilan bo'ladigan munosabatlarida har qanday qiyinchilikka duch kelganlarida boladan achiqlanadilar va undan shikoyat qiladilaru o'zlarining imkoniyatlarini izlab ko'rmaydilar? Ular qarindosh urug'lardan, tanishlardan, pedagoglardan, xatto psixolog va psixoterapevtlardan maslahat so'raydilar. Ulardan uni, buni qilish, ma'lum vaqtdan keyin esa mana buni qilish kerak, shunda shikoyatlariga o'rin qolmaydi, hammasi o'z o'rniga tushib ketadi, qabuldagi aniq bir tavsiya, yo'l-yo'riqlar kutadilar. Vaholanki bu maslahatlar ko'p narsa bermaydi. Faqat ota-onalarning o'zlari vujudga kelgan vaziyatni tahlil qilishlari va aynan shu oilada, aynan shu bolaga nisbatan qanday yo'l tutish zarurligini va mumkinligini belgilashlari mumkin. Mumkin bo'lgan ko'pgina variantlar orasidan to'g'risini tanlashda ota-onalarga psixologning ham, tajribali pedagogning ham maslahatlari yordam berishi mumkin. Jamiyatning axloqiy normalari va talablariga mos kelmaydigan axloqni ilmiy pedagogik adabiyotda umuman tarbiya asotsial axloq atamasi bilan belgilash qabul qilingan. Bolalarning normadan chetga chiqqan hatti-harakatlaridan farqli o'laroq asotsial axloq ijtimoiy jihatdan

determinizmlashgan, salbiy mikromuhitning ta'siri, oiladagi nonormal o'zaro munosabatlar, oila va maktab tarbiyasidagi kamchiliklar, xatolar natijasida yuzaga keladi.

Psixologiya fani shuni ko'rsatadiki, asotsial axloq faktlarning mazmun-mohiyati tarkibi ham tug'ma mexanizmlar bilan belgilanmaydi. "Qiyin" yoyinki "Tarbiyasi og'ir" bolalar esa pedagogik jihatdan qarovsiz qoldirilgan bolalardir. Ular shaxsning axloqiy jihatdan o'zgarishini-pedagogik xatolar oqibatidir. Shaxsni kuzatish talab etiladigan keng doiradagi bolalar "qiyin" bola atamasi bilan belgilanadi. Kattalarning talablari maslaxatlariga qarshilik ko'rsatadigan, ularning so'zga kirmaydigan, injiq, o'jar bolalar shu toifadagi bolalar qatoriga kiritiladi. Ularning tarbiyasidagi bunday og'ishlarning sababini aniqlash, bolaga nisbatan talabchanlik ko'rsatish bilan bir vaqtda uning ehtiyojlari, qiziqishlariga e'tibor berish va faoliyatining kollektiv shakllariga jalb etish—bolaning fe'l-atvorida paydo bo'ladigan injiqlik, o'jarlik, itoatsizlikning oldini olish va ularni bartaraf etishning asosiy yo'lidir. Bolalarning ma'lum qismi sho'xligi, intizomsizligi, qo'rsiligi bilan ajralib turadi. Bunday o'quvchilarga individual yondashish va ularning intizomsizlik sabablarini aniqlash lozim. Bunday bolalar bilan olib boriladigan ishlar ularning faolligini maqsadga muvofiq tashkil etish, qadr-qimmatini, ma'lum darajada mustaqillikka bo'lgan huquqlarni hurmat qilishni nazarda tutadi. Qiyin bolalar bilan olib boriladigan ishlar nazokat, individual yondashuvni talab etadi. Bu yondashuv birinchidan bolaga e'tibor bilan, hayrixox munosabatini, ikkinchidan uning ijobiy fazilatlariga tayanishni va uchinchidan uning axloqiy kuchlari, potensial imkoniyatlariga ishonishni nazarda tutadi. Hozirgi vaqtda bolalar tomonidan yo'l qo'yiladigan qonunbuzarliklarning oldini olishda maktabning roli katta. Eng yangi pedagogik texnologiyalar bilan qurollangan o'qituvchi tarbiyaviy jarayonning bosh tashkilotchisi, o'quvchiga, o'quvchilar jamoasiga, oilaga ko'rsatiladigan pedagogik ta'sirlarning muvofiqlashtruvchisi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. G.Q.Tolaganova, —Tarbiyasi qiyin o'smirlar Toshkeny; 2005. 65- bet.
2. Lombroso Cesare. Its Causes and Remedies. Boston, 1911
3. Entoni Giddens. Sosiologiya, toshkent 2012. 149-bet.
4. B.M.Umarov.: psixologiya. toshkent 2012, 61-bet.
5. B.Sodiqov. —Tarbiyasi qiyin o'smirlar psixologiyasi Termiz.; 2003 yil
6. Bola va Zamon. 4/2007. 29-bet.